स्वामिगम्भीरानन्देन विरचितं स्वामिब्रह्मानन्दचरितम्

पूर्वाङ्कात् अनुवर्तते...

ब्रह्मचारिणा मनोमयेन अनूदितम्

परन्तु दक्षिणेश्वरे एवम् अलौकिककलीलया, तत्सन्दर्शनेन च मग्नः राखालः क्रमेण अध्ययनविषये प्रणिधानहीनः अभवत् इत्येव न, तस्य संसारं प्रति वैराग्यम् अपि स्पष्टतरम् अभवत्। अनेन पिता आनन्दमोहनः अदुःख्यत्। स विषयासक्तः जनः– पुत्रम् अपि सम्पत्तिरक्षणे समर्थं द्रष्टुम् इच्छति स्म। किम् अन्ततः बालकः साधुसङ्गत्या सन्न्यासी भविष्यति वा! प्रतिकारस्य सर्वविधप्रचेष्टा यदा विफला अभवत्, तदा एकद्युः दक्षिणेश्वरात् प्रत्यागतं पुत्रं गृहे अरुणत्। बाधां प्राप्य राखालस्य मनः श्रीरामकृष्णं प्रति अधिकतरम् आकृष्टम् अभवत्, तेन सह मेलनाय च स अवसरम् अन्विषति स्म। अपरस्मिन् पक्षे श्रीरामकृष्णः अपि तस्य स्नेहभाजं पुत्रम् अदृष्ट्वा साश्रुनयनः भवतारिण्याः मन्दिरे जगन्मातुः निकटे प्रार्थितवान्– “हे मातः, राखालस्य अदर्शनेन मम हृदयं विदीर्णं भवति। मातः, मम राखालम् आनय।” जगन्माता अनया प्रार्थनया विचलिता अभवत्। एकस्मिन् अहनि पुत्रं पार्श्वे उपवेश्य आनन्दमोहनः निविष्टचित्तः सन् सम्पद्विषयकाणि पत्राणि परीक्षते स्म, इतरविषये मनः नासीत्। अस्मिन् समये राखालः पलायनस्य उत्तमम् अवसरं प्राप्य मृदुपदविक्षेपेण कक्षात्यागपूर्वकं दक्षिणेश्वरम् अगच्छत्। कतिचन दिवसान् यावत् न प्रत्यागतवान्। इतः पिता अपि वैषयिककर्मसु तथा मग्नः आसीत् यत् दक्षिणेश्वरे गमनस्य अवकाशं नालभत। न्यायालयीयव्यवहाराः जटिलः आसीत्, तत्र च जयलाभस्य आशा नासीत्। परन्तु अप्रत्याशितकारणेन आनन्दमोहनः जयं प्राप्तवान्। तदनन्तरम् अवसरं प्राप्य यदा सः पुत्रस्य अन्वेषणाय दक्षिणेश्वरम् अगच्छत्। तस्मिन् दिवसे तस्य मनः पूर्ववत् गुरुभारेण पीडितं न आसीत्, अपि च उद्वेगशून्यं प्रशान्तञ्च आसीत्। कथञ्चित् तस्य मनसि एवं भावः उत्थितः यत् अयम् अप्रत्याशितः जयः पुत्रस्य सन्न्यासिभिः सह मेलनेन अभवत् इति। विशेषतया मातृहीनस्य बालकस्य बालावस्थायां क्लेशं चिन्तयित्वा आनन्दमोहनस्य मनः किञ्चित् आतुरम् अभवत्।

दूरात् एव आनन्दमोहनम् अन्वीक्ष्य श्रीरामकृष्णः अनुमानेन अवगतवान् यत् अयं जनः राखालस्य पिता भवितुम् अर्हति। तस्मात् राखालम् आहूय उक्तवान् “अरे राखाल मन्ये तव पिता आगच्छति। पश्य।” दृष्ट्वैव भीतसन्त्रस्तः राखालः आत्मानं गोपयितुं चेष्टितवान्। परन्तु ठाकुरः आह, “भीतिः किमर्थम् । मातापितरौ प्रत्यक्षदेवतारूपौ। तव पितरि आगते सति त्वं भक्त्या प्रणामं कुर्याः। मातुः इच्छया किं किं न भवितुम् अर्हति।” सविनयः राखालरः पितुः अभिवादनं ज्ञापितवान्। श्रीरामकृष्णः अपि पितुः समीपे पुत्रस्य भूरि प्रशंसाम् अकरोत्, किञ्च आप्यायनादिना पितरं परितोषयति स्म। पुत्रं प्रति ठाकुरस्य स्नेहस्य परिचयं प्राप्य किञ्च पुत्रस्य उत्फुल्लवदनादिकं दृष्ट्वा अस्मात् स्नेहालयात् तं बलपूर्वकं विच्छेत्तुम् आनन्दमोहनस्य प्रवृत्तिः न अभवत्। राखालं दक्षिणेश्वरे एव संस्थाप्य सः गृहं प्रत्यगच्छत्। केवलं प्रार्थितवान् यथा ठाकुरः स्वेच्छानुसारं राखालं मध्ये मध्ये गृहं प्रेषयेत्। ठाकुरः तदनुसारेण राखालं गृहं प्रेषयति स्म तथापि राखालः पुनः पुनः दक्षिणेश्वरम् आगत्य निवसति स्म। तस्मात् आनन्दमोहनः अपि मध्ये मध्ये दक्षिणेश्वरं पुत्रं नेतुम् आगच्छति स्म। एवम् अवकाशम् एकं प्राप्य आनन्दमोहनं राखालं दर्शयित्वा ठाकुरः आह– “आहा आहा पश्यतु, इदानीं राखालस्य भावः कथं सुन्दरः अभवत्। मुखं पश्यति चेत् द्रष्टुं शक्नोति– अस्य ओष्ठाधरौ सर्वदा कम्पमानौ वर्तेते– अन्तः सर्वदा एव नामजपं करोति खलु तस्मात्। यद्यपि तस्य विषयिणः गेहे जन्म, जन्मनः विषयिणां सङ्गलाभः, तथापि एवं कथं जातं

तत्र विशिष्टं किञ्चित् विद्यते। शष्पबीजं यदि अवकराणां स्तूपे अपि पतति, तद्गुल्मं भवति। तेन शष्पेण बहूनि शुभकर्माणि भवन्ति। राखालः अत्र आगच्छति चेत् भवतः किम् अमतं वर्तते वा।" प्रश्नं श्रुत्वा आनन्दमोहनस्य समस्या जाता। कथं साधोः विरागभाक् भविष्यति। विशेषतः सः पर्यालोचितवान् यत् ठाकुरस्य समीपं विशिष्टाः मान्यजनाः आगच्छति। पुत्र अत्र निवसति चेत् एभिः साकं घनिष्ठसम्बन्धः भवितुम् अर्हति। एवं सर्वं चिन्तयित्वा सः उक्तवान्, "किं कथयति महोदय। राखालः तव पुत्रः एव। तव पार्श्वे एव तिष्ठतु, परन्तु मध्ये मध्ये अवसरानुसारेण मम समीपं प्रेषयतु।" एवं मध्ये मध्ये स्वगृहं गच्छति चेद् अपि राखालस्य मनसि धर्मानुष्ठानस्पृहा क्रमेण प्रवलतरा जायमाना आसीत्। एकस्मिन् दिवसे सः श्रीरामकृष्णम् अपृच्छत् यत् पितुः उच्छिष्टं उच्छिष्टपात्रे वा भोक्तुं शक्नोति न वा इति। तत्क्षणम् एव ठाकुरः उक्तवान्, "किं कथयसि त्वम्, तव किं वा जातं येन त्वं पितुः उच्छिष्टपात्रे भोक्तुं न शक्नोषि? मातापितरौ किं नगण्यं वस्तु वा! तौ यदि प्रसन्नौ न भवेतां तर्हि धर्मपालनादिकं किञ्चिद् अपि न भविष्यति। चैतन्यदेवः प्रेम्णा उन्मत्तः– तथापि सन्न्यासग्रहणात् प्राक् कथं स मातरं बोधितवान्। उक्तवान्, 'हे मातः, मध्ये मध्ये आगत्य अहं सर्वं पर्यालोचयामि'।"

एवं वर्षद्वयम् अतीतम्। अस्मिन् पार्श्वे जामातुः वैराग्यं दृष्ट्वा प्रतिवेशिनः राखालस्य श्वश्रूमातरं श्यामासुन्दरीं सर्वदा एव सतर्कीकुर्वन्तः आसन् । तस्मात् कारणात्, स्वकन्यां रामकृष्णचरणे समर्पयितुं वा राखालस्य दक्षिणेश्वरे अवस्थानकाले एकस्मिन् दिवसे श्यामासुन्दरी विश्वेश्वर्या साकं तत्र आगतवती। किन्तु पुनः पुनः अनुरोधेन अपि राखालः दक्षिणेश्वरं त्यक्त्वा गन्तुं सम्मतः न अभवत्। तस्य दिनस्य व्यापारम् उद्दिश्य ठाकुरः अवदत्, "राखालः तदा मम स्वपित्रोः इव अत्र निवसति। ज्ञायते यत् पुनः सः आसक्तः न भविष्यति। वदति, सर्वम् अस्वादु वर्तते। तस्य सहधर्मिणी अत्र आगतवती– वयः प्रायः चतुर्दश वर्षाणि। स न गतवान्। परिणयं कृत्वा अपि राखालः आबद्धः न भविष्यति"। विषयम् इमं ठाकुरः पूर्वम् एव पुत्रवधूं परीक्ष्य ज्ञातवान्। विवाहात् परम् एकस्मिन् दिवसे एवम् एव श्यामासुन्दरी बालिकां स्वीकृत्य यदा दक्षिणेश्वरम् आगतवती तदा ठाकुरः पुत्रवधूं सरलतया स्वीकृतवान्, किन्तु मनसि झटिति प्रश्नः सञ्जातः, वध्वाः संस्पर्शेन मम राखालस्य ईश्वरभक्तेः हानिः न भविष्यति किल! तस्मात् संशयनिरसनार्थं बालिकां समीपम् आनीय स तस्याः केशराशिं शरीरलक्षणानि च परीक्ष्य अवगतवान् यत् भीतेः कारणं नास्ति– एषा दैवी शक्तिः। पत्युः धर्मानुष्ठानादिषु कदापि बाधां न जनयिष्यति। तदा हृष्टचित्तः सन् द्वारस्थितसङ्गीतशालायां निवसन्तीं मातरं[२] प्रति प्रेषितवान् किञ्च उक्तवान् यथा माता सारदादेवी रूप्यकाणि दत्वा पत्रवध्वाः मुखं पश्येत्।

[चित्रम् अन्तर्जालात् स्वीकृतम्]

[२] सारदादेवीं